

arkivXet

information från arkiv gävleborg

årgång 22 nr 3/2015

Tema: Gränslöst

Arkivens dag lockade stor publik

Publikmässigt blev årets Arkivens dag en stor succé. 820 personer sökte sig till Rådhuset i Gävle där tio arkiv, bibliotek och museer hade samlats.

Det var första gången som ABM-gruppen (Arkiv, Bibliotek och Museer i Gävle) gjorde gemensam sak på det här sättet. Att idén gick att genomföra just i år berodde på att Rådhuset stod nästan tomt och att ägaren Gävlefastigheter var redo att låna ut det för en dag.

Målet med arrangemanget var att locka nya besökare till Arkivens dag och att visa hur många olika vägar det finns till historien bara i Gävle.

I Rådhuset entré hade alla bi dragit till en utställning om Joe Hill, eller Joel Häggglund som han hette innan han emigrerade till USA. Utställningen visade att man genom att söka i olika arkiv kan pussla ihop bild av en person, hans familj och hans stad.

Årets riksomfattande tema på Arkivens dag var "Gränslöst". Ett tema som tolkades på många olika sätt. Arkiv Gävleborg fokuserade på vad arkiven berättar om föreningarnas engagemang för flyktingar och offer för krig. Landstingsarkivet

och Gävle stadsarkivet visade att smittsamma sjukdomar respektive sjöfart inte stannar vid någon nationsgräns.

Medverkade i Rådhuset gjorde: Gävle stadsarkiv, högskolebiblioteket, Lantmäteriet, Läns museet, Landstingsarkivet, Stadsbiblioteket, Sveriges Fängelsemuseum och Sveriges Järnvägmuseum samt Arkiv Digital. Och Arkiv Gävleborg förstås!

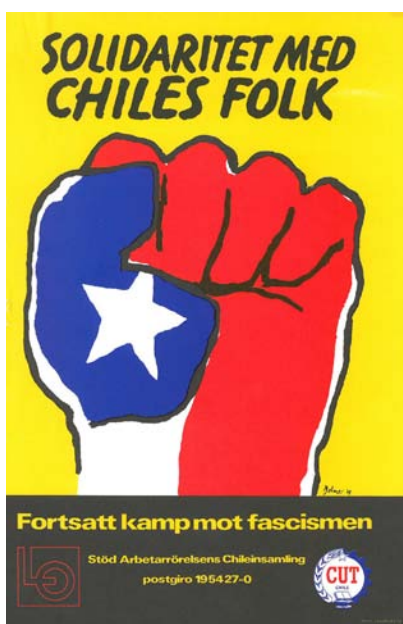
Ulla Ejemar

Det blev fullsatt i festsalen i Rådhuset under Arkivens dag. Foto: Eva Lindelöw-Sjö

Affischer och flygblad vittnar om viljan att hjälpa och engagemang för människor som drabbats av krig eller nöd. Här är några exempel ur Arkiv Gävleborgs stora affischsamling.

Militärkuppen i Chile 1973 väckte avsky runt om i världen. Här hemma bildades kommittéer till stöd för Chiles folk.

När Norge ockuperades organiserade sig folkrörelserna till stöd. Bakom Svenska Norgehjälpen stod fackföreningar, arbetsgivare och Kooperationen. Anders Bäckman var konstnären bakom affischen.

I Rådhusets entré hade arkiven och museerna en gemensam utställning om Joe Hill. Foto: Ulla Ejemar

Göran Greider signerade böcker efter sin föreläsning. Foto: Ulla Ejemar

Om engagemang över gränserna

Gränslöst - som var temat för årets Arkivens dag - kan tolkas på många sätt. Det ligger närmast att tänka på dagens flyktingsituation. Hundratusentals människor flyr undan krig, till sina grannländer, till Europa och Sverige.

Flyktingsituationen jämförs ofta med andra världskrigets. Historien upprepar sig aldrig men det är heller inte fel att titta i backspegeln. Därför har vi på Arkiv Gävleborg valt att öppna några av alla de arkiv som finns bevarade hos oss. Vad berättar de om krig, kriser och flyktingar?

Säg så här: Varenda förening verkar ha varit engagerad. De har samlat in pengar, kläder och mat. De har stickat strumpor och lånat ut sina lokaler. Till finska barn, till norska barn, till Europas nödlidande.

Engagemanget var störst i samband med och strax efter andra världskriget. Folk hade det inte så fett här hemma heller men de gav av vad det hade. Engagemanget kanske mattades men det tog inte slut där, hjälp har samlats in till krisdrabbade i Polen och Grekland, till översvämningsdrabbade i Holland, till Chile, Nicaragua, Kambodja ...

90-talets krig på Balkan är inget undantag. Stöd-föreningen för Dubrovnik arbetade för att bidra till återuppbyggnaden efter kriget.

I det här numret av ArkivXet lyfter vi fram några av alla de insatser som gjorts runt om i länet. Källorna har givetvis mycket mer att berätta. Arkivet är öppet för alla – välkommen att forska!

Ulla Ejemar

”Finlands sak är vår” trummades in när vinterkriget utbröt i 1939. Insamlingar av olika slag organiserades runt om i landet. Carl-Herman Runnström var konstnären som formgav affischen.

Affischen från Räd-
da barnen är från
80-talet men har
kuslig aktualitet.
Antalet barn på
flykt har bara ökat.
I år beräknas cirka
30 miljoner barn
vara på flykt runt
om i världen.

Ensamkommande finska barn väntar på att få mat av Lottaförbundets personal. Barnen har sina identitetshandlingar skrivna på kartong i snören om halsen och bilden är tagen 1942. Fotoalbum från Gävleborgs Lottaförbund

Finsk flyktingström till Ljusdal, Järvsö och Färila

Under en tvåveckorsperiod i slutet av oktober 1944 kom omkring 500 finska krigsflyktingar i omgångar med tåg till Ljusdalsbygden. De lokala föreningarna var förvarnade och hade organiserat insamlingar av kläder och andra förnödenheter redan innan de kom. Den första gruppen med 130 personer från Kemi, en finsk stad 30 km sydost om Haparanda, kom till Ljusdal med tåg. Väl

framme fick de bo i Onsäng, där "Ljusdals lokalkommitté för 1:a Majblomman" vanligtvis drev en barnkoloni för fattiga barn. Gerda Eriksson var föreståndarinna på flyktingboendet och tog hand om dem tillsammans med personal från Röda Korset och Gävleborgs Lottakår.

Några dagar senare kom fler krigsflyktingar från Finland. De fick bo i Församlingshuset i Ljusdal, i Bydegården i Borr och i Storhaga. I IOGT-logen Sunnanås Framtidsprotokoll berättas att de blev utan möteslokal för att den användes "för inkvartering av finska flyktingar". Nykterhetslogen höll istället sina möten hemma hos Anders Larsson. Protokollen berättar att föreningsmedlemmarna ordnade kaffe och underhållning för finländarna.

Till Järvsö kom omkring 200 finska flyktingar, enligt en artikel i Ljusdals tidning den 25 oktober. Där fick de bo i Föreningshuset, Lutherska bönehuset,

Några av de finska barnen tillsammans med frivillig personal från lottförbundet 1942. Fotoalbum från Gävleborgs Lottaförbund.

Missionshuset, Hembygdsgården och i Lövstrands Godtemplarhus. Elimkapellet användes som sjukhem, för många av dem som kom var i behov av vård. Personal från Röda Korset och Gävleborgs Lottakår tog emot och hjälpte flyktingarna, som enligt ögonvittnen verkade både medtagna och undernärda.

Även till Färila kom flyktingar under perioden och i den gruppen fanns många spädbarn. De inkvarterades i Elimförsamlingens lokal i Storbyn och i bönehusen i Hovra och Föne. Behovet av barnkläder, trasor till blöjor och annat var stort, så Färilaborna uppmanades i Ljus-

dals tidning att lämna vad de kunde till Sigrid Jonsson i Storbyn och Bricken Almén i Lillbyn.

Många föreningar hade också fadderbarn i Norge och Finland som de hjälpte med pengar, kläder, skor och mat. Ljusdals Röda Korskrets hade fadderbarnen Aarne Tikka i Vahvajärvi i Finland och Brit Hegvik i Skreia i Norge. Barnen skickade brev och foton där de berättade om sin vardag och hur hjälpen de fick kom till användning. Deras brev finns bevarade i Ljusdals Röda Korskrets arkiv.

Camilla Larsson

Röda Korset i Ljusdal hade också ett fadderbarn i Norge, Brit Hegvik. I sina brev berättar Brit hur hon har det och tackar för presenter och pengar hon fått av föreningen. Till höger om frimärket på kuvertet syns en remsa med en snedställd svastika och texten "Geöffnet", som vittnar om att brevet har passerat en tysk kontroll.

Baltiska flyktingar i Sandviken

I samband med andra världskriget gav sig omkring 30 000 balter i väg över Östersjön i bräckliga farkoster på flykt undan Röda arméns härjningar. Av dem som klarade överfarten hamnade åtminstone något hundratal i Sandviken. De baltiska flyktingarna har förstås lämnat ett och annat spår efter sig i föreningsarkiven.

Det var lokalavdelningarna av ABF (Arbetarnas Bildningsförbund) och TBV (Tjänstemännens Bildningsverksamhet) som tillsammans med Röda Korset ombesörjde att flyktingarna så snart som möjligt kunde komma igång med språkstudier. I december 1944 hade sammanlagt 140 balter fått grundläggande träning i svenska genom att delta i studieförbundens cirkelverksamhet. För undervisningen svarade i första hand frivilliga brukstjänstemän och folkskollärare.

Flyktingarna behövde knappast gå sysslolösa. Den som inte hade fullt upp med sina studier kunde exempelvis delta i något arbetsmöte arrangerat av Sandvikens Röda Korskrets. Arbetet verkar huvudsakligen ha bestått i att laga gamla kläder som sedan kunde skickas till behövande barn i Finland. Det finns uppgifter om att 15 estländare deltog i ett sådant arbetsmöte hösten 1944. Röda Korskretsen samlade dessutom in pengar till "kulturell underhållning" vid flyktinglägren.

När styrelsen för Sandvikens konsumentförening diskuterade välgörande insatser inför julen 1944 gick det inte att bortse från de baltiska flyktingarna. På kooperativa kvinnogilletts begäran beslutades att ett samkväm skulle ordnas och bekostas av konsumentföreningen. Men välgörenhet i all ära – när det gällde "hårdare" frågor var styrelseledamöterna snarare realister än idealister. I en skrivelse från Kooperativa Förbundet uppmanades styrelsen se över om det inte gick att anställa någon av de estniska flyktingarna. Vid tiden för andra världskrigets utbrott blomstrade den kooperativa

I slutskedet av andra världskriget flydde tiotusentals balter, företrädesvis estländare, över Östersjön för att söka sig en fristad i Sverige. Åtminstone något hundratal hamnade i Sandviken. Fotoalbum från Kulturhistoriska nämnden, Sandvikens kommunarkiv.

rörelsen i Estland och man förmodade att det mycket väl kunde finnas personer med erfarenhet av kooperativt arbete bland de balter som nu vistades i Sandviken. Att anställa "kooperativa flyktingar" för något enklare, tillfälligt påhugg kunde styrelsen visserligen tänka sig – men bara under förutsättning att det inte medförde arbetslöshet för någon Sandvikenbo.

Efter andra världskriget utlämnade Sverige 167 baltiska soldater till Sovjetunionen. Denna den så kallade baltulämningen var en fråga som i hög grad splittrade svenska folket. Att tiotusentals civila flyktingar beviljades politisk asyl var emellertid ganska okontroversiellt – även om SKP (nuvarande Vänsterpartiet) helst ville utvisa också dem. De baltiska flyktingarna integrerades snabbt i det svenska samhället. Bland dem fanns för övrigt omkring 7000 svenskspråkiga estlandssvenskar. Utsikterna att få jobb på Konsum i Sandviken verkade kanske små, men i vissa branscher var behovet av arbetskraft praktiskt taget omätligt. De svenska rekordåren stod för dörren.

Jörgen Björk

§ 237.	
Ang. arbete för flyktingar.	Från K.F. förelåg en skrivelse angående föreningens möjligheter att bereda sysselsättning åt estniska kooperativa flyktingar inom rörelsen.
	Styrelsen bemyndigade affärsledningen, att i den mån tillfälligt arbete av någon art kunde förekomma, anställa flyktingar, givetvis under förutsättning att detta ej medför arbetslöshet för inom staden muntalsskrivna personer.

Estniska flyktingar fick ingen förtur till jobben på Konsum i Sandviken. Inte ens om de var "kooperativa". Ur Sandvikens konsumentförenings styrelseprotokoll den 28 december 1944.

Hösten 1944 användes Brukets gymnastiksal på Fredriksgatan 1 som förläggning för estniska flyktingar. Fotograf: okänd/Kulturhistoriska nämnden, Sandvikens kommunarkiv

Från kriget i Finland till Klockarsvedjagård i Forsa

Våren 1942 kom finska barn i åldrarna 2 till 7 år till Forsa. Kommittén i Forsa för Nordiskt Hjälparbete fick tillstånd från myndigheterna att använda barnkolonin Klockarsvedja gård i Näsviken till boende. Mellan maj och september bodde 26 barn på gården, där det också fanns ett inrett skolhus som utnyttjades. Kvitton och anteckningar visar att kommittén utrustade barnen med kläder, skor, pjäxor, skolböcker, skidor och stavar när de kom.

Rent fysiskt verkar barnen ha haft det bra på Klockarsvedja gård. Provinsialläkare B Ahlgren skrev i ett intyg att barnens hälsotillstånd förbättrats mycket. Alla barn hade gått upp i vikt, och en pojke hade till och med gått upp 6 kg på fem månader. Någon information om hur barnen själva upplevde tiden i Forsa finns inte i det här arkivet.

Under hösten 1942 återvände sju av barnen hem till sina föräldrar i Finland. Inför hemresan fick de en uppsättning underkläder, ytterplagg, vinterpjäxor och livsmedel med sig. När det blev färre barn kvar beslutade föreningen av kostnadsskäl att de 19 barnen som var kvar skulle placeras i fosterhem. Några av barnen fick bo

på Frejahemmet, ett barnhem i Sörforsa.

Finansieringen sköttes med insamlade medel från privatpersoner och bidrag från företag som Forsså Bruk, Holma-Helsingland och Böle Såg & Kvarn. Förutom inköp av kläder, skor och skolböcker till barnen stod kommittén också för boende och mat, ved till uppvärmning och löner till anställd personal på Klockarsvedja gård. En föreståndarinna, en kokerska och tre biträden arbetade där. Dessutom betalades ett underhåll på 30 kronor i månaden ut till de familjer som tog emot barn i sina hem.

På Klockarsvedja gård fick barn och personal mat och kostnaderna per person och dag var 2 kronor. Till frukost serverades gröt eller välling och två smörgåsar och till middag olika maträtter och mjölk att dricka. Eftermiddagsmålet bestod av sirapsskorpor med marmelad, mjölk och morötter och till kvällsmat serverades gröt eller välling, 1 smörgås med pålägg och hackade grönsaker.

En översättare, Saimi Myrman i Hudiksvall, anlätades av kommittén för att översätta brevväxlingen mellan personal och barn på Klockarsvedja gård och barnens föräl-

"Barnen är Finlands framtid. De äro födda under krigets stjärnor, det är därför våra män blöder, att våra barns framtid vore säker."

Sanni Peuhkurinen 26/7 1942.

Ovan: Barnkolonin på Klockarsvedja gård i Näsviken blev bostad för många ensamkommande finska barn under andra världskriget.

Till höger: Lasse Ojanen bodde under sommaren 1942 på Frejhemmet i Sörforsa, här står han tillsammans med föreståndarinnan på barnhemmet.

Till vänster: Syskonen Ritva, Sulo och Eino Peuhkurinen från Karelen kom till Forsa för första gången sommaren 1942. Foton från Gävleborgs länskommitté för Finlandsbarn.

drar i Finland. Ett femtontal av breven från sommaren och hösten 1942 finns bevarade i kommitténs arkiv. I de känslofyllda breven beskriver mammorna svåra förhållanden i Finland, vardagslivet på landsbygden och familjemedlemmarnas saknad och funderingar på barnen i Sverige.

Sanni Peuhkurinen i Kirjvalahti utanför Sortavala i Karelen, var en av mammorna. Hon skrev till barnen Eino 8 år, Ritva 4 år och Sulo 3 år på Klockarsvedja gård under sommaren och hösten 1942. Barnens pappa, Yrjö, var fiskare och hade blivit inkallad.

I ett av breven undrar Sunni om hennes yngsta barn, Sulo och Ritva, minns henne än: ”De äro så små, så de glömma fort sina föräldrar.” Sunni frågar också om barnen lärt sig tala svenska. Hon och hennes man bestämde sig för att Eino, som var äldst, skulle åka hem. Han var i skolåldern och skolan skulle precis börja. De yngre barnen skulle få stanna ett tag till i Sverige. De har ingen ko så de har inte tillgång till mjölk eller smör som små barn behövde och inte heller till barnkläder och skor. Men, skriver Sunni, ”Eino är större så han förstår bättre, och ej begära det, som inte finns.”

När Eino, Ritva och Sulo återvände till Finland är oklart. Men en anteckning visar att de kom tillbaka till

Sverige den 20 juli 1944 på inbjudan av hemmansägare Oskar Blank i Kalvhagen. Där blev de kvar i drygt ett år. Området kring Sortavala där familjen Peuhkurinen bodde, växlade under kriget mellan att vara finskt och sovjetiskt. I och med fredsavtalet blev Karelen sovjetiskt och den finska befolkningen, nästan 500 000 personer, evakuerades till Finland.

Lokalkommittén hade finska barn boende på Klockarsvedja gård under 1944.

Efter krigsslutet tog de, liksom många andra föreningar, en fadderort i Finland, Nakkila. Där bodde många evakuerade kareler ”som saknar allt”, enligt ett brev från Erik Mandelin, kansli-
chef på Mannerheimförbundet, till Ture Enge, kyrkoherde i Forsa. Han och andra bildade en ny förening för fadderortsverksamheten, som skickade mat och förnödenheter till Nakkila. Gåvorna var inköpta, insamlade, sydda och stickade av hjälpsamma Forsabor. I tackbrev från Nakkila beskrivs hur sändningarna togs emot och delades ut till behövande.

Camilla Larsson

”Lili trivs så bra i Sverige, och hon vill inte alls hem. Hon kan inte tala finska något mera.”

Från mamman till Lasse 10/7 1942.

På länsturné för att hämta arkiv

I höst har Arkiv Gävleborg varit ute i länet och samlat in arkiv. 19 medlemmar nappade på erbjudandet att få material hämtat.

- Det här ska framför allt ses som en service till medlemmarna. En del har långt till arkivet i Gävle och andra kan ha svårt att transportera hit material, berättar arkivarie Katarina Nordin.

Hon hann köra åtskilliga mil under hämtningsdagarna i september och oktober.

Erbjudandet gick ut till medlemmar i alla kommuner med undantag av Gävle, medlemmarna där har ju arkivet på hemmaplan.

Åtta av länets kommuner fick besök. Bland det som nu tillförts hyllorna på Arkiv Gävleborg finns leveranser från IF Metall avd 9 i Västra Gästrikland, IOGT-logen 253 Hassela sköld, Alfta ångsåg och hyvleri, Söderhamns IF, flera PRO-föreningar och Ljusdals teaterförening.

Förra gången arkivet gjorde en liknande hämtningsdrive var 2013. Nu dröjer det något år innan det blir dags

Arkivarie Jörgen Björk lastar in arkiv som hämtats hos medlemmarna ute i länet. Foto: Ulla Ejemar

igen. Servicen är mycket uppskattad, men den tar också mycket tid och kräver en noggrann planering av tidschema och färdvägar för att bli effektiv.

Ulla Ejemar

Tack Lisa!

I september slutade vår medarbetare Lisa Engström på Arkiv Gävleborg. Hon har flyttat till Uppsala och ett nytt jobb på stadsarkivet där.

Lisa började som arkivarie redan 2001 så det är mycket kunskap som försvinner med henne. Lisa har under sin tid på arkivet varit med om att utveckla arkivets pedagogiska verksamhet, en av hennes första insatser var att göra boken "Propaganda- från idé till handling" som är avsedd just som stöd för skolornas arbete med historiska källor. Lisa har också varit med om att utveckla arkivets samarbete med Länsmuseum och Hälsinglands museum, nu senast i form av projektet "Vem äger berättelserna?".

Motioner till årsmötet?

Medlemmar som vill lämna förslag till Arkiv Gävleborgs årsmöte kan redan nu skicka in sina förslag. Motioner till årsmötet ska enligt stadgarna göras skriftligen och skickas in senast tre veckor före årsmötet.

Årsmötet hålls i april, datum och plats är ännu inte fastställt.

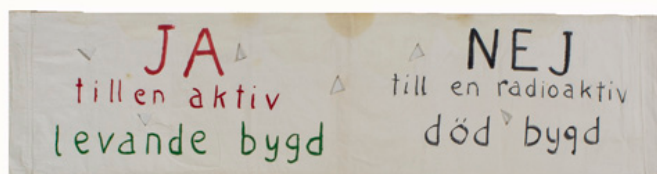
Skicka in senast 15 februari, då hinner styrelsen behandla motionen före årsmötet.

Aktuell adress

Glöm inte att Arkiv Gävleborg behöver aktuella kontaktuppgifter till föreningen eller företaget. Ring eller mejla in aktuell post- och e-postadress till oss. Telefon 026-10 88 70 eller mejl: arkivet@arkivgavleborg.se

Exempel på lokala krav som framförts när Hamränge s-förening demonstrerat 1 maj. Banderollfoton: Per-Erik Jäderberg

Rädda Voxnadalen kämpade på 1980-talet mot planerna på att placera ett lager för radioaktivt avfall i bygden.

Fler fanor att titta på – och banderoller

Nu utökar arkivet samlingen av fanor och standar som kan ses på hemsidan arkivgavleborg.se.

Dessutom lägger vi till ett stort antal banderoller med slagord från demonstrationstågen.

Arkiv Gävleborg har en av landets finaste samlingar av fanor och standar. Och den växer varje år, i år har ett 20-tal kommit in, några av dem är mer än hundra år gamla.

Databasen där alla kan se bilder på arkivets fanor och standar har funnits på hemsidan i några år, men det som kommit in de senaste tre-fyra åren har inte funnits med eftersom vi inte fotograferat sedan dess.

Men nu är det gjort. Fotografen Per-Erik Jäderberg har tagit bilderna. Det kan vara knivigare än man först tror att fotografera fanor och banderoller. En fana kan vara tre meter och en banderoll ännu längre. Kameran fick monteras i taket och fanor och banderoller rullas ut

på golvet för att kameraobjektivet skulle kunna fånga hela motivet. Bilder på banderoller består ibland av flera hopmonterade bilder.

Fanor och standar är ofta slående vackra, fulla av detaljer och pryddligt målade eller sydda. Deras roll är att vara samlande symboler för föreningen, partiet eller loken.

Banderollerna som vi nu lyfter in fyller en annan funktion: De är aktuella och speglar dagsfrågorna. De kan vara snabbt målade på lakansväv, bokstäver kan vara hastigt applicerade med klister eller häftklammer. Budskapet är det viktiga!

Från Hamränge s-förening har arkivet ett stort antal banderoller med lokala politiska krav. Ett annat intressant exempel kommer från Rädda Voxnadalen.

Ulla Ejemar

Per-Erik Jäderberg och Camilla Larsson fixar inför fotograferingen av en fana. Foto: Ulla Ejemar

Köp en gran – hjälp ett barn

1943 startades Rädda barnens lokalavdelning Korsnäsverken. Syftet var att hjälpa behövande Bomhusbarn, underhålla fadderbarn ute i Europa och hjälpa till med insamlingar för nödlidande barn.

Under andra världskriget hade avdelningen fadderbarn i Finland, Norge, Belgien och Frankrike

Samtidigt lyckades man bidra med pengar till det danska flyktingläger som fanns i Furuvik, till en förläggning för finska barn i Gimo och en förläggning för norska barn i Åbyggeby.

Granförsäljningen var ett sätt att dra in pengar. Granaffischen här intill är färglagd för hand. Årtal okänt.

**God Jul och Gott nytt år
önskar vi
alla våra läsare**

Kvällsöppet varje måndag!

Arkiv Gävleborg utökar sina öppettider från och med 2016. Med start 11 januari har vi öppet till kl 19 varje helgfri måndag.

Kvällstiden ska förhoppningsvis göra det lättare för den som har svårt att komma till oss på kontorstid att komma hit och forska eller lämna arkivmaterial.

Förstasidans motiv är från Missionsförbundets tidning, I juletid 1958 och ser ut att vara taget

från gamla Gävle.

Tecknaren Birger Ohlsson som föddes i Gävle 1894, kanske har använt sin barndomsstad som förebild.

I arkivet kan vi se många av hans alster i tidningar och på affischer.

arkiv gävleborg

Arkivet bevarar och tillgängliggör arkivhandlingar från föreningar, företag och privatpersoner i Gävleborgs län.

Vi arbetar också med att dokumentera och stimulera till forskning om länets historia.

Forskarsal och arkiv har öppet vardagar 8.30 - 16.00

Redaktion: Ulla Ejemar, Agnetha Nellfors, Barbro Sollbe

Arkiv Gävleborg

Fältskärsleden 10, 802 80 Gävle

(gamla postterminalen)

tel 026 - 10 88 70

e-post: arkivet@arkivgavleborg.se

hemsida: www.arkivgavleborg.se

www.facebook.com/arkivgavleborg.se